

Aktuella spörsmål

Staten och juristerna¹

Syftet med denna sammankomst är att diskutera förutsättningar och möjligheter, helst därutöver också konkreta planer, för ett seminarium som skulle ägnas centrala aspekter på *statsbegreppet* i dagens svenska situation.

Ämnet "staten" kan möjligen förefalla magistralt över hövan. Det behöver självfallet inte särskilt påpekas att ämnet i denna allmänna form är närmast outtömligt, att det kan avinnas minst lika många skiftande synpunkter som en lövrik gammal ek har blad, och betydligt fler åsikter. Det är nu inte heller "staten" i denna allmänna mening som föresvävat initiativtagarna till sammankomsten. Bakgrunden är snarare anblicken av den *avlövade staten* och frågeställningen är vilka funktioner i ett samhälle som enligt det ena eller andra synsättet kan överföras från statsorganisationen till andra bärare och vilka funktioner som enligt den ena eller den andra bedömaren måste anses med nödvändighet tillkomma staten, vare sig det kan anses bero på att den ifrågavarande samhällsfunktionen eljest inte tillvaratages på ett acceptabelt sätt eller därför att en statsorganisation som inte uppfyller den är alltför innehållslös eller kraftlös. Hur pragmatiskt och realistiskt man än vill dryfta sådana frågor förefaller det oundvikligt att diskussionen leder till principiella och generella överväganden.

Det vore oriktigt att förneka, att en viss diskussion av det här slaget faktiskt förekommer i Sverige idag. Från framför allt statsvetenskapligt håll har i själva verket ett imponerande antal i första hand idéhistoriska och samtidshistoriska men även några principiellt och ideologikritiskt utformade avhandlingar bidragit till att belysa frågor om statens uppgifter och roll. I betydande omfattning har dessa skrifter haft nyliberal färg eller i varje fall fört sin centrala argumentation i anslutning till moderna anglo-amerikanska analytiker. Distinktionen mellan staten och det civila samhället har ofta spelat en framträdande roll. Kontraktsrättsliga argument och krav sammanhängande med idéerna om grundläggande mänskliga rättigheter har ofta varit betydelsefulla.

I den mån debatten om staten förts i bredare sammanhang, framför allt i massmedia, är det knappast orättvist att säga, att de principiella och generella argumenten i huvudsak lyst med sin frånvaro. Problemen har dryftats i helt övervägande praktisk-funktionella termer, och framför allt har ekonomiska och samhällsekonomiska aspekter spelat en påtagligt viktig roll. Även om detta är en karikerande förenkling, har man stundom inför politikerns uttalanden tyckt sig lyssna till Robinson Crusoe, som till Fredag inför ett nytt, tidigare okänt och nu i fullständig obundenhet angripbart problem ställer frågan: "Är det inte mest praktiskt att vi gör på det här viset?"

¹ Diskussionsinledning vid en sammankomst anordnad av Institutet för rättsvetenskaplig forskning den 7 september 1994.

Påfallande har varit att de juridiska synpunkterna i den offentliga debatten spelar en blygsam roll, och detta trots att det inte är mer än tjugo år sedan riket med avsevärd tankemöda försåg sig självt med en ny konstitution och under de därpå följande åren gång på gång återvänt till så centrala frågor som det principiella rättsliga förhållandet mellan det allmänna och medborgarna. Enstaka inlägg från juridiskt håll har förekommit, men i stort sett måste nog de principiella rättsliga aspekterna anses ha fört en tillvaro i skuggan.

Det är denna brist som man här hoppas kunna bidra till att åtminstone i någon mån avhjälpa genom att initiera en bredare debatt kring vad man — utan att söka föregripa debattens inriktning och innehåll — kanske kan kalla de rättsliga minimianspråken på staten.

Att stat och rätt har ett så uppenbart och oupplösligt samband att det ena begreppet inte gärna kan bli föremål för en någorlunda djupgående analys utan att det andra beröres, det förefaller väl som en oangriplig arbetshypotes.

Hur detta samband kan och eventuellt också bör rätteligen förstås, det skall jag nu inte försöka utveckla. Låt mig endast anföra två citat, av högst olika proveniens och med cirka tvåtusen års åldersskillnad.

Det första är hämtat — helt enkelt — ur Nordisk familjeboks tredje upplaga 1933, artikeln ”Stat”. Denna källa är inte vald som vare sig oemotsäglich vishetsbrunn eller som tillhandahållare av de sista dagarnas mest intresseväckande åsikter. Det stora uppslagsverket har anspråk på intresse därför att i sådana verk brukar, eller brukade åtminstone, endast allmänt och på hög intellektuell nivå någorlunda accepterade påståenden få plats. Den konsulterade upplagans årgång är vald så att det handlar om en någorlunda samtida utgångspunkt, en beskrivning som dagens beslutsfattare kan tänkas ha fått med sig genom skolundervisning, tidningsläsning och samtal i ett livsskede då många idéer formas eller åtminstone grovskisseras på ett varaktigare och mer motståndskraftigt sätt än de flesta är medvetna om.

En stat, säger signaturen G.H-n (dvs. dåvarande docenten i statskunskap i Uppsala Gunnar Hesslén, senare lektor, vikarierande professor och slutligen föreståndare för Socialinstitutet i Göteborg), ”kan sägas vara en till fortbestånd, oberoende av individernas växling, organiserad sammanslutning av människor, som leva under en egen, inom sammanslutningen utbildad rättsordning, vilken vid behov hävdas genom tvångsmakt”. Artikeln fortsätter med uppgifter om olika teorier angående staten, varvid organismteorin, företrädd av Gierke och R. Kjellén, står mot normsystemteorin, förfäktad av Georg Jellinek och Hans Kelsen. Utan några egna ställningstaganden till dessa teorier säger författaren vidare: ”S:s ursprungligaste och främsta ändamål är att upprätthålla rättsordningen. Den ena kan ej uppkomma utan den andra”. Sanningsenligt tillfogas, att ”olika synpunkter ha lagts på s:s uppgifter f. ö.”, samt att ”förhållandet mellan s. och samhälle beror på vad man menar med dessa begrepp”.

Det andra citatet har trots eller tack vare sin höga ålder en särskild tyngd. Den talande är ingen mindre än Scipio Africanus d. y., platsen är hans lantegendom utanför Rom, tiden s. k. latinska helgdagarna år 129

f. Kr. Tidsuppgiften måste justeras, ty det samtal som relateras återfinnes i Cicero, *De re publica*, som anses ha tillkommit under år 54 f. Kr. Det korta stycke som här återges kom med åren och århundradena att åtnjuta en kolossal auktoritet. Både idéinnehåll och form är självfallet starkt påverkade av äldre grekiska förebilder — Platon, Aristoteles och senare, särskilt stoiska, tänkare — men just på detta ämnesområde, det som gäller staten, är Cicero markerat och uttalat kritisk och självständig mot grekerna. Här rörde sig romarna på egen mark, där de visat sig särskilt framstående, och hela dialogen *De re publica* är ju också en plaidoyer för det traditionella romerska statsskicket.

Så börjar Scipio Africanus (*De re publica* I, XXV): "*Est igitur res publica res populi. . .*". Jag översätter: "Således är staten (*res publica*) folkets egendom (*res populi*), men ett folk är inte en samling av människor vilken som helst, som kommit samman på vilket sätt som helst, utan en stor mängd som förenat sig om en rättsordning och om främjandet av det gemensamma bästa. Dess främsta grund är emellertid inte människornas svaghet utan ett slags gemenskapsdrift som naturen ingivit dem . . ."

Det kanske mest intressanta eller åtminstone oväntade med Ciceros definition av staten är den starka accenten på det avtalsslutande folkets roll och på rättsordningen som produkt av en överenskommelse. Här står den gamle romaren som rationalist, man frestas säga modernist eller i varje fall upplysningsman, i bjärt kontrast till sådana germanska föreställningar om stammens urgamla rätt som kommer till uttryck ett årtusende efter Ciceros död. Det förtjänar erinras om att den märkligt demokratiskt klingande definition som Cicero lade i den lysande aristokratiska fältherren och politikern Scipios mun traggledes i latinskolor och av furstars och stormäns informatorer i århundraden, till den verkan det hava kunde.

Men i detta sammanhang är det återigen det självklara omnämmandet av *rättsordningen* som är av intresse. Även det hör till det europeiska allmängodset.

Det är rimligt att påstå, att de principiella frågorna om statens roll och uppgifter angår juristerna.

Stig Strömholm